

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

ZDENKO KODRIČ: *PET LJUBEZNI*. Knjižna zbirka Piramida, urednik Orlando Uršič, Založba Litera, Maribor 2019, 370 str.

Slovenski knjižni prostor je bogatejši za novi roman plodovitega pisca Zdenka Kodriča, ki se je tokrat izvorno, a hkrati drzno in za marsikoga nenavadno iznajdljivo lotil pisanja na osnovi zgodovinsko zahtevne tematike. Izbral je namreč čas izгона srednjeveških Judov iz Maribora in Štajerske v letih 1496–1497 in tako literarno označil judovsko identiteto Maribora, ki se ji mesto še vedno nekoliko preveč sramežljivo odreka. V zraku ostaja tudi ljudska govornica, da nad mestom ob Dravi zaradi izгона nekdanjih someščanov, ki so mu dajali viden pečat zlasti na gospodarskem področju in ga ponesli na takratni evropski zemljevid, visi prekletstvo. In ko bo tega prekletstva konec, bo mesto zadihalo s polnimi pljuči in postalo razvijajoče se in odprto središče Štajerske, ki bo široko sijalo v širši prostor. Mar res?

Zdenko Kodrič je po pokojni pisateljici Zlati Vokač Medic, ki je s svojimi Marpurgi postavila trajni literarni spomenik cvetoči srednjeveški judovski skupnosti v mestu ob Dravi, drugi

pisatelj, ki se je naslonil na ta zgodovinski vidik mesta in dežele. Še več, njegovo delo se ne naslanja zgolj na mariborske judovske temelje, pač pa gradi na širših dimenzijah evropskega judovstva. Vključno na novejšem času, ko ta tematika precej prodira v javni diskurz. Izhodišče njegovega romana je moderni čas in brskanje v arhivu, v nadaljevanju pa se prepletata preteklosti in sedanjost, vse od leta 1496 do 1999. Zato najbrž ni naključje, da je pred prologom v knjigo uporabil zelo kratko misel, ki se glasi: »*Kdor pride do sem, se pred zidovi ne ustavlja*«. ¹ Njegove glavne junakinje Viola, Kaila, Sara in Varda so Marpurginje, ki potujejo v Benetke, Budimpešto, Genovo, Granačo, Kairo, v München, Osijek in v slovenski Piran. Zanimiva so ta potovanja in literarni kritiki jih bodo znali mnogo bolje analizirati kot zgodovinar. Kar je pri tem iz zgodovinskega zornega kota pomembno, je dejstvo, da je avtor dokaj korektno, lahko bi zapisali celo z izdatno mero zgodovinske natančnosti, postavil njihova potovanja in pripetljaje v čas in prostor. Predmet, ki se v bistvu nenehno pojavlja v besedilu in spremlja glavne junakinje, je eden najbolj znanih judovskih simbolov – menora. ² Menora igra poleg glavnih

¹ Uvodni napis igrano-dokumentarnega filma Zorica Grunfeld in njene heroinje. Besedilo je napisano s črkami, izrezanimi iz časnikov, avtorica napisa in filma pa je Zorica Grunfeld.

² Menora je eden od simbolov judovstva in judovske vere. Izdelavo sedmeroramnega svečnika je zaukazal sam Bog v pogovoru z Mojzesom na gori, ko mu je dal naročila za postavitev

junakinj osrednjo vlogo romana. Na njenih krakih so vgravirana imena rodbine Marpurg od leta 1400 do 2000. Ta zlati svečnik je zagotovo najbolj živ motiv romana in lahko zapišemo, da je bila ta izbira avtorja zelo posrečena in tudi simbolno izredno prepričljiva. Pisec je več kot očitno dobro proučil arhivsko gradivo in razpoložljivo literaturo domačih in tujih avtorjev. Med njimi tudi bogati raziskovani opus mariborskega akademika prof. dr. Jožeta Mlinariča, ki se je veliko ukvarjal s srednjeveškimi Judi v mestu Maribor. To seveda ni naključje, saj je Kodrič že v času trajanja projekta Evropska prestolnica kulture – Maribor 2012 napisal scenarij za odmevni dokumentarni film Marpurgi. Pri pisanju scenarija je veliko sodeloval z mariborsko Sinagogo in njenimi strokovnimi sodelavci, pa tudi z nekaterimi raziskovalci judovske preteklosti iz tujine. Njegov film je bil že večkrat predvajan tudi na nacionalni TV in je zelo verodostojni dokument mariborske srednjeveške judovske zgodovine. Najbrž je hotel z romanom ustvariti še kaj več in to mu je s knjigo

Pet ljubezni tudi uspelo. Kot je ob izidu knjige zapisala dr. Marija Švajncer, se »je pisec poglobil v zgodovino judovstva, judovske vere in kulture. Delo se naslanja na kopico dokumentov o usodah mariborskih Judov ob in po pregonu iz mesta. Kodričevo pisanje je realistično, njegovi opisi in poimenovanja so precizni, historično utemeljeni in potrjeni«. ³ K temu ni treba skoraj ničesar dodati, mogoče avtorjev napor, da bi skozi roman sledil »rdeči črti« in bralca pripeljal do lastnega zaključka. Veliko odstavkov je napisanih všečno, zelo berljivo, včasih tudi rahlo komično, in to kljub resnosti situacij, v katerih se znajdejo glavne junakinje. Njihove usode nas povrnejo v čase judovske zgodovine nekaterih pomembnejših središč, začeniši z Benetkami, ki v judovstvu niso nepomembne. Nenazadnje so v tem mestu po izgonu Judov iz Maribora mnogi Judi našli in njem zatočišče in se tudi sicer naselili na območju Beneške republike in severnoitalijanskih mest, vključno s Trstom. In teh se je prijel vzdevek »Morpurgi, Marpurgi«, ⁴ ki je postal prepoznavni priimek, ohranjen

svetega šotora in njegove opreme. Za svečnik mu je pokazal vzorec, kakšen naj bo (2 Mz 25,31–39). Sedmeroramni tempeljski svečnik (hebrejsko menora) je bil visok približno 1,5 m, skovan je bil iz enega kosa zlata, tehtal je približno 30 kg.

³ Zapis na spletni strani KMCS – Kulturno medijski center Slovenije z dne 17. avgusta 2019.

⁴ Leta 2016, so imeli Morpurgi v Mariboru prvo svetovno družinsko srečanje, ki se ga je udeležilo kar 40 potomcev. Slednje je organiziral Peter Morpurgo, sicer živeč v New Yorku, ki se je leto kasneje udeležil tudi otvoritve razstave v mariborski Sinagogi, prirejene v čast srednjeveškemu Marburgom. Znamci mariborskih Judov so prav tako vzpostavili skupino na Facebooku, ki šteje že več kot 160 posameznikov s priimkom Morpurgo. Morpurgi bi naj bili najpomembnejša judovska skupnost na Slovenskem, ki je pomembno zaznamovala takratno življenje v trgovskem vozlišču med Benetkami in Dunajem. Med judovskimi trgovci, bankirji, zlatarji in zdravilci tistega časa, izstopa rabin Israel Isserlein, rojen v Mariboru, ki ga danes prištevajo med najpomembnejše judovske mislece v zadnjih sedemsto letih. Isserlein kot priznani evropski in svetovni mislec, učenjak in duhovni vodja, je primer prepletenega evropskega dogajanja, ko Evropa s svojimi idejami, vrednotami in procesi ni zgolj vplivala na slovensko družbo, pač pa so deli takratne slovenske družbe s svojimi vitalnimi intelektualnimi nosilci (kar je judovski učenjak Israel

vse do današnjih dni. Kodrič literarno potrjuje zgodovinske resnice, da predstavljajo srednjeveški izgoni Judov s Koroške in Štajerske v letih 1496–1497 (leta 1515 pa še s Kranjske) prve obsežnejše prisilne migracije judovskega prebivalstva iz zdajšnjega slovenskega prostora. Iznani mariborski Judje so se naselili tudi na območju Dunajskega novega mesta, veliko jih je odšlo proti srednji in južni Dalmaciji (Split), mnogi so našli zavetje v »šopronjski županiji«, na območju »sedmero občin« (Mattersdorf, Kobersdorf, Sackenbach, Frauenkirchen, Deutsch-Kreuz in Kittsee). S tega območja so odhajali naprej proti Moravski, na Poljsko, v Gorico, v druga severnoitalijanska mesta na območju Beneške republike. Tam se jih je oprijel pogost vzdevek »Marpurg, Morpurck, Marburger, Morpurgi, Marpurgi in Morpurgo«.⁵ Takšne priimke so ohranile številne ugledne judovske družine, katerih člani so dosegli visoke položaje v gospodarstvu in v intelektualnih poklicih. In to ne samo v Evropi, pač pa tudi v ZDA in po ustanovitvi nove judovske države Izrael leta 1948 celo v

Jeruzalemu in Tel Avivu. Če poznamo vsa ta historična ozadja, lahko dodobra razumemo potovanje Kodričevih junakinj tudi v Kairo, Budimešto in v hrvaški Osijek. To mesto je imelo v zgodovini pomembno judovsko skupnost vse do druge svetovne vojne. Naj kot zanimivost pripišemo, da se je v Osijeku rodil znani filmski proucent, oskarjevec in nekdanji taboriščnik Branko Lustig.⁶ Tudi Budimpešta je bila pomembno središče srednjeevropskega judovstva, kamor so vodile tudi poti z območja zdajšnje Slovenije. Manj znane pa so poti v Kairo, zato je Kodričevo pisanje koristen pripomoček za lažje razumevanje judovskih migracij v to mogočno egiptovsko mesto. Glavne junakinje so takšne kot so, s pozitivnimi in negativnimi značajskimi lastnostmi, radovedne in vedoželjne, polne pričakovanja in ljubezni. Ljubezenskih motivov je ravno dovolj in prav je tako, saj ljubezen pri Judih ni bila noben tabu. To je Kodrič spoznal iz študija virov in literature, pa tudi iz nasvetov strokovnjakov, s katerimi se je pogovarjal še pred nastankom osnutka romana. Vse

Isserlein nedvomno bil) vplivali tudi na širše evropsko dogajanje in dimenzije časa. V Mariboru naj bi ostal le še en potomec judovskem družine – Vladimir Gabrijan, upokojeni višji predavatelj, ki je svoje korenine odkril s proučevanjem družinskega drevesa. Ugotovil je, da je bil njegov dedek Viktor Morpurgo.

⁵ Dr. Vladimir Travner, Mariborski ghetto, v: Kronika II (1935), 159. Avtor se pri tem nanaša na zapis E. Morpurga z naslovom »La famiglia Morpurgo«, Padova, 1909. Vzdevek oziroma priimek Marpurgo, Marpurgi ali Morpurgo in Morpurgi je ohranjen še danes. Največ v Trstu, tudi v Splitu in celo v Izraelu. Te priimke so imeli Judje v Gorici, v Padovi, celo v Krakovu na Poljskem, pa tudi na Dunaju, kjer je živel znani univerzitetni profesor Oton Marburg. Vid Morpurgo je v Splitu sredi 19. stoletja ustanovil znano knjigarno in tiskarno, v kateri je leta 1862 izšel prvi narodni časopis v Dalmaciji Narodni list. Bil je tudi deželni poslanec in predsednik trgovske zbornice. Travner ob tem navaja podatek Viktorja Morpurga, nečaka omenjenega Vida Morpurga, da so po izročilu splitski Morpurgi potomci mariborskih rabinov. Najprej so živeli na Dunaju, od koder so bili leta 1560 pregnani in so v Split prišli okoli leta 1670. Prvi iz rodbine je bil v Splitu Moše Morpurgo.

⁶ Bil je producent z oskarji nagrajenega filma Schindlerjev seznam.

to mu je pri pisanju zelo koristilo. Zato lahko zaključimo, da nas poti in stranpoti glavnih junakinj vodijo h končnemu cilju, to pa je k razumevanju in vedenju o posledicah velikih izgonov Judov iz Koroške in iz Štajerske, ki se na neki način odražajo še v današnjem času od Maribora do Gradca, od Gradca in Dunajskega novega mesta ter seveda od Maribora do Trsta, Benetk, Splita, Dubrovnika in Osijeka.

Knjiga je prijetno branje. Morda je njena pomanjkljivost ta, da nima vsaj kratke spremne besede z osnovnimi historičnimi poudarki, ki bi bili bralcu v veliko pomoč za lažje razumevanje te zahtevne snovi. Pohvaliti pa je treba njeno enostavno oblikovanje, ki ga je vključno s prelomom opravil Primož Žerdin. Jezikovni pregled besedila je delo Tadeje Ivančič. Naslovnica je polna simbolike, saj predstavlja srednjeveško podobo Maribora z obzidjem in reko Dravo, nad katero se stiskata nekdanja sinagoga in zdajšnji Židovski stolp. Zelo smiselno in sporočilno verodostojno. In nad to podobo Maribora v obrisih slonijo obrazi glavnih junakinj knjige. Podoba naslovnice in platnice je delo dvojca Mark Horst – Georg M. Visser. Historično zelo posrečeno in primerno do vsebine, ki jo knjiga prinaša. Brez kančka dvoma lahko pritrdimo vsem, ki so ob izidu knjige ocenili, da je to lepi in predvsem trajni spomenik Mariboru. Kodrič je spretno, na trenutke celo mojstrsko, potegnili rdečo nit romana, s katero nas spomni, da je velikanska škoda, ker vsaj nekateri Marpurgi niso ostali v Mariboru. Tudi sam se kot poznavalec te problematike s Kodričem globoko strinjam, a kar je bilo, je bilo. Kolesa zgodovine nazaj ni mogoče zavrteti. Bila je, kakršna je bila. Ni pa

odveč še enkrat spomniti, da je vsaj kar zadeva srednjeveški Maribor popolna le, če jo gledamo celovito in korektno omenjamo njen judovski del, ki sploh ni zanemarljiv. In to kljub temu, da je bil časovno gledano relativno kratek. Skoraj prepričan sem, da bo knjiga slej ko prej doživela tudi dramatizacijo, ki bi bila še kako dobrodošla. Gledališka scena bi lahko bila fantastična podoba časa, ki je Maribor še posebej zaznamoval, in bi le še potrdila spoznanje o nesporni judovski identiteti mesta, ki se še danes ne zaveda, kaj vse so mu Judi dali. Po njihovem izgonu sta postala mesto/in dežela/ v mnogih pogledih osiromašena. Takšna je resnica!

Marjan Toš

ZGODBE IZ CELJA

Urh Ferlež: Štiri zgodbe Celjske zgodovine. Celje: I. gimnazija. 2018, 171 strani

Celje, mesto ob Savinji z več tisočletno zgodovino, s katero se je ukvarjal že marsikateri slavni slovenski zgodovinar. Tokrat se je z njo soočil mladi ambiciozni raziskovalec Urh Ferlež, ki je svoje raziskave opravil na natančen in dovršen način. Kot zdaj že nekdanji dijak Prve gimnazije v Celju je sledil poti mnogih njenih nekdanjih dijakov in že od začetka kazal znake za obetavno prihodnost, kar lahko rečem kod nekdo, ki je z njim delil šolske klopi. Nadobudni raziskovalec je tekmoval s svojimi temami in dosegel različne rezultate na tekmovanjih raziskovalnih